

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

SECURITY ACTIVITY MANAGEMENT SYSTEM OF COMMERCIAL ENTERPRISE

Равлінко З.П.

кандидат юридичних наук,
керівник юридичного відділу ПП «Троянда–Захід»

Ravlinko Zoryana
PE "Troyanda-Zachid"

Торговельні підприємства здійснюють діяльність не лише в умовах військових дій на території країни, але також виходячи із зростаючої необхідності переходу від моделі традиційної торгівлі до електронної через поступове збільшення частки цифрової економіки і в Україні. Зазначені обставини вимагають перегляду засад здійснення безпекової діяльності задля збереження бізнесу та створення сприятливих умов для здійснення цифрової трансформації кожного торговельного підприємства у відповідності до фактичних умов функціонування. Перебудову безпекової діяльності необхідно розпочинати із формування або удосконалення відповідної системи управління. Для створення відповідної теоретичної основи визначено ключові підходи стосовно базових понять, тобто «система» та «система управління». Отримані в межах проведеного дослідження результати поглиблюють розуміння системи управління безпековою діяльністю торговельного підприємства на основі врахування специфіки функціонування й тенденцій розвитку.

Ключові слова: система, система управління, безпекова діяльність, торговельне підприємство, суб'єкт безпеки, об'єкт безпеки.

Commercial enterprises operate not only in the conditions of military operations on the territory of the country, but also based on the growing need to transition from the traditional trade model to an electronic one due to the gradual increase in the share of the digital economy in Ukraine as well. The specified circumstances require a review of the principles of security activities in order to preserve business and create favorable conditions for the implementation of digital transformation in the conditions of each trade enterprise in accordance with the actual conditions of operation. Restructuring of security activities must begin with the formation or improvement of the appropriate management system. The purpose of the study was to clarify the essence of the concept of "security management system of a trading enterprise" as a basis for creating safe conditions for transformational changes in the activities of Ukrainian trading enterprises. In order to form the theoretical foundations of building a system of managing the security activities of a trading enterprise, the following methods were applied: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the terms "system" and "management system"; synthesis and analysis – for positioning the security activity management system within the enterprise management system; morphological analysis – to clarify the content of the main components of the security activity management system of a trading enterprise; graphic – for visual representation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. In order to create an appropriate theoretical framework, key approaches to the basic concepts, i.e. "system" and "management system", are defined. The author's interpretation of the term "security management system of a trading enterprise" is formulated, under which it is proposed to understand the organizational complex that forms the necessary and constantly updated, taking into account the change in the internal environment and the external security situation, the basis for exercising managerial influence, thanks to coordination with external security subjects in relation to security objects and subjects of the external environment, in order to fulfill the assigned tasks within the scope of security activities. The results obtained within the scope of the conducted research deepen the understanding of the security activity management system of the trading enterprise and fully take into account the specifics of their functioning and development trends.

Keywords: system, management system, security activity, trade enterprise, security subject, security object.

Постановка проблеми. Максимально висока динамічність середовища функціонування українських підприємств, що спровокована змінами в національній економіці через продовження військових дій, поглиблення відкритості внутрішнього ринку, подальше тяжіння до сировинного вектору розвитку через надання пріоритетів сільському господарству та добуванню корисних копалин із подальшим експортом продукції з незначною частковою доданою вартості тощо актуалізує необхідність приділення особливої уваги питанням забезпечення економічної безпеки. Для торговельних підприємств ситуація ускладнюється швидкими темпами зростання частки цифрової економіки, що провокує необхідність, задля втримання конкурентних позицій, проведення трансформаційних процедур із поступовим переходом від моделі традиційної торгівлі до електронної у відповідності до фактичних умов ведення бізнесу. Такі процеси потребують першочергового внесення змін в безпекову діяльність з причини необхідності завчасного зменшення усіх можливих ризиків та уникнення появи загроз із подальшим вибудовуванням системи управління безпековою діяльністю, що буде відповідати зовнішнім умовами функціонування та враховувати усі внутрішні перебудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поглибленню розуміння та розширенню сфер застосування понять «система» та «система управління» приділили належну увагу такі науковці як Жилінська О. [2], Згуровський М. [3], Калюжна Н. [4], Кірюхін Д. [5], Лафта Дж.К. [6], Сорока К. [7], Суліма А. [9], Чернецова Г. [9], Черняк Ю. [8], Ячменева В. [9] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поточний етап вимушеного переходу значної частини торговельних підприємств до електронної моделі провокує необхідність перебудови системи управління безпековою діяльністю, теоретична база для чого сьогодні не сформована. Відтак важливим є вибудовування такого базису, початково орієнтуючись на з'ясування змісту понять «система» та «система управління» із подальшим врахуванням специфіки діяльності торговельних підприємств, що функціонують в умовах національної економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження стало уточнення суті поняття «система управління безпековою діяльністю торговельного підприємства» як основи створення безпечних умов для трансформаційних змін в діяльності українських торговельних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «система» належить до категорії базових, вивчення якого розпочалося ще у глибоку давнину, а сьогодні є поліфункціональним. В основі актуального зараз терміну «система» було покладено давньогрецьке σύστημα, зміст якого визначався як «сполучення», «поєднання

чогось в ціле», «об'єднання окремих складових, що забезпечує досягнення вищого рівня існування». Філософи застосовували це поняття для пояснення вагомості впливу вищих сил, які створили усе навколо людини, коли кожен індивідум являється дрібною складовою системи, яка була до нього і дає змогу йому задовольняти свої потреби при умові покори, як підстави для продовження існування наступних поколінь. Фактично кожен із філософів в своїх роздумах торкався питання існування системи. Серед відомих праць вирізняються кілька, які систему розглядали не лише стосовно божественного промислу, а також наближено до проблем виживання людства при домінуючому впливі навколишнього середовища. Аристотелю належить першість у розгляді держави як системи, коли об'єднання окремих членів суспільства дозволяло спільно вирішувати важливі проблеми, що було неможливим в індивідуальному порядку. Платон доводив, що таке об'єднання можливе за умови узгодження інтересів, тобто уникнення внутрішніх конфліктів та встановлення й рух в досягненні спільних інтересів.

В епоху Середньовіччя мало місце продовження роздумів над суттю системи, але не стосовно Всесвіту, що оточував людину, а держави як форми цивілізованого поєднання, що забезпечувала прогрес та вирішення групових й індивідуальних проблем. Зазначеному служив розгляд, поруч із системою, термінів «ціле» та «частина».

Епоха Відродження ознаменувалася втраченою домінуючих позицій онтологічного підходу, згідно якого система створювалася й існувала без активності людини, на користь гносеологічного, який вбачав в системі інструмент для пізнання незалежно від масштабів. Прикладом таких радикальних змін можуть бути міркування Г. Гегеля, який залишався вірним сприйняттю системи як цілого, що складається із частин, які містять певні елементи, але також доводив необхідність для «...пізнання предмету (отримання його поняття), спочатку виявити всі його частини та елементи, а потім подумки зв'язати їх воєдино так, щоб вийшло розуміння цілого» [5, с. 12]. В подальшому мало місце почергове домінування кожного із зазначених підходів. Для прикладу, у XVIII–XIX ст. простежувалося відкидання ідеї цілісності та зосередження уваги на виявленні характеру змін в межах кожної складової (елементаризм), мало місце намагання визначити величину цілого за рахунок сумування його складових (механіцизм), відбувалися спроби представлення складного змісту системи як чогось простого (редукціоналізм).

У XX ст. Л. Фон Берталанфі відновив позиції онтологічного підходу, що було утверджено в його розумінні системи як поєднання елементів, між якими існують зв'язки, та у положеннях загальної теорії систем. Послідовники, серед яких У. Ешбі, створили методологічну основу

для максимально широкого застосування системного підходу не лише для дослідження структури системи, але й виявлення усіх зв'язків та пізнання суттєвості впливу зовнішніх факторів, що провокують зміни в ній. Зазначене проявилось в поглибленні типізації систем, яка була розширена С. Біром за рахунок встановлення ознак «простих», «складних» і «дуже складних» систем, коли Н. Вінер доводив можливість існування «пасивних» та «активних» систем. Стосовно економіки важливим є доробок А. Холла, який визначив параметри «закритих» і «відкритих» систем, що в подальшому дозволило розглядати підприємство як первинну ланку економіки в якості відкритої системи, існування й досягнення визначених цілей якої неможливе без здійснення безпекової діяльності в наслідок постійної зміни зовнішнього середовища, зокрема активності споживачів, спроможності контрагентів виконувати свої зобов'язання, коригування державної політики.

В довідниковій літературі наявне визначення, що спирається на первинне розуміння системи як цілого, що складається з частин, зокрема йдеться про «...сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням» [1, с. 625]. З позиції здійснення безпекової діяльності таке розуміння є актуальним, адже дозволяє чітко структурувати як суб'єкти, так й об'єкти безпеки, з подальшим уточненням вузьких спеціалізованих завдань та встановленням пріоритетності реалізації захисних заходів. В межах другого підходу домінують ознаки гносеологічного підходу, які осучаснені Ю. Черняком через подання системи як «...відображення у свідомості суб'єкта (дослідника, спостерігача) властивостей об'єктів та їх відношень у вирішенні завдання дослідження, пізнання» [8, с. 67]. Такий ракурс створює основу для осягнення суті тих процесів, які впливають на рівень безпеки з метою збереження підконтрольності із попередженням й ліквідацією загроз та створенням сприятливої основи для використання додаткових можливостей. Третій підхід нами визначено виходячи із наголосу на зв'язки, що виникають в межах системи. Таку позицію підтримує О. Жилінська подаючи систему як «...впорядковану безліч елементів (компонентів), що перебувають у взаємозв'язку, залежності й взаємодії один з одним і на цій основі утворюють цілісну єдність» [2, с. 41]. Безпекова діяльність повинна передбачати посилення внутрішніх зв'язків між усіма складовими підприємства для підтримання стійкості підприємства як системи. Не можна оминати увагою й необхідність створення та постійного покращення зв'язків в межах системи управління безпековою діяльністю, зокрема в ракурсі інформаційного забезпечення між суб'єктами безпеки. Четвертий підхід відмінний від раніше розглянутих деталізацією окремих властивостей системи. Для прикладу, К. Сорока, окрім

структуризації, наголошує на необхідності врахування «...взаємодії системи із середовищем та наявності властивостей, які відсутні в кожному із її елементів» [7, с. 16]. Перший момент є важливим, адже вимагає в межах безпекової діяльності обов'язкове врахування динамічності змін зовнішнього середовища, а другий – сприяє більш повному використанню внутрішнього потенціалу, який утворюється за умови узгодженості в інтересах усіх зацікавлених сторін.

В цілому зміст кожного підходу, що поширений в економіці, частково або повністю спирається на доробок, який формувався починаючи з античних часів. Попри це, стосовно мікрорівня, в тому числі безпекової діяльності, загальні параметри мають дещо відмінний зміст. Тому, нами визначено наступні характерні властивості системи: існування в якості цілісності, що об'єднує певну кількість складових, які сумісні між собою та формують організаційну структуру; кожна складова являє собою підсистему нижчого порядку, що дозволяє вибудовувати ієрархічну структуру; внутрішній зв'язок є на порядок вищим у порівнянні із тим, що виникає стосовно елементів зовнішнього середовища, що забезпечує цілісність системи; відкритість передбачає двосторонній вплив, тобто унеможливорює незмінність системи, але й створює умови для обміну енергією, а відтак і розвитку, що супроводжується відповідною адаптацією; утворюється синергетичний ефект через поєднання потенціалу окремих складових, що є більшим за звичайну суму; цілеспрямованість існування системи досягається за рахунок ліквідації суперечливих моментів в інтересах її складових; ліквідація окремої складової провокує зміни загалом в системі, що можуть спричинити припинення її існування. В сукупності усі властивості створюють необхідну основу для розуміння тих процесів, що супроводжують безпекову діяльність, зокрема виходячи із необхідності створення відповідної системи управління.

В наукових публікаціях міститься доволі широкий спектр думок стосовно суті поняття «система управління», зокрема через намагання поєднати зміст базових термінів, тобто «система» та «управління». Нами було обрано дещо інший варіант вирішення поставленого завдання, тобто увага була зосереджена виключно на розгляді варіантів розуміння системи управління, в тому числі враховуючи специфіку безпекової діяльності торговельних підприємств й тенденції в її трансформації через певний рівень переходу до моделі електронної торгівлі.

Перший із підходів, що має доволі значну кількість прихильників, спирається на розгляд в межах системи управління лише двох основних складових, тобто суб'єкта та об'єкта управління. Н. Калюжна уточняє, що така система також існує за рахунок «...організаційних стосунків між суб'єктами і об'єктами управління» [4, с. 51]. Вважаємо, що саме наголос на організаційних

стосунках є важливим в безпековому ракурсі, адже передбачає попереднє ретельне з'ясування параметрів суб'єктів та об'єктів із подальшим, у відповідності до встановлених завдань, регламентуванням їх взаємодії. Якщо зважити, що в безпековій діяльності йдеться як мінімум про внутрішні та зовнішні суб'єкти безпеки, а об'єкти не обмежені контуром підприємства і можуть перебувати в цифровому варіанті, то організаційні стосунки будуються в індивідуальному порядку та повинні коригуватися у відповідності до рівня безпеки торговельного підприємства та зміни середовища його активності.

В межах другого підходу йдеться про конкретизацію умов реалізації управлінського впливу. Серед чисельних визначень нами було обрано варіант М. Згуровського, який розглядає систему управління як «...процедуру обґрунтування взаємозалежних рішень і дій, узгоджених за цілями, завданнями, строками, ресурсами, результатами, для забезпечення ефективності, безпеки за наявністю ризиків невизначеності зовнішніх впливів» [3, с. 461]. У порівнянні із першим підходом, встановлюються умови результативного впливу, які повинні бути першочергово враховані і стосуватися не лише конкретного об'єкта управління, а ширшого кола, стосовно якого ймовірно виникнуть зміни. Цінним є також те, що згадується невизначеність, що провокує появу ризику, а відтак можливе погіршення безпеки через реалізацію його негативного варіанту. Цікавим є й згадування про часову й ресурсну основу для прийняття оптимального варіанту управлінського рішення, яке повинно бути спрямовано на вирішення проблеми, але без опосередкованого провокування інших. Фактично другий підхід є більш розширеною версією розуміння системи управління, виходячи із обставин і цілеспрямованості здійснення керуючого впливу.

Третій підхід не заперечує зміст перших двох, але визначає методичні засади безпосереднього керуючого впливу. Доволі чітко цей момент представлено у визначенні В. Ячменьової, де систему управління охарактеризована як «...сукупність взаємопов'язаних дій, принципів, методів, засобів, форм і процесів управління, необхідних для узгодження спільної діяльності людей» [9, с. 47]. Доцільно погодитися, що керуючий вплив повинен здійснювати у відповідності до розробленого методологічного базису, кращої практики та виходячи із реалій діяльності певного підприємства. В безпековій діяльності особлива увага повинна приділятися психофізичним аспектам, оскільки йдеться про узгодженість дій певного кола осіб, тобто суб'єктів та об'єктів безпеки, коли поточні та кінцеві результати важко передбачати через індивідуальну реакцію кожного індивідуума, яка формується не лише в межах цієї системи, а в персональному інформаційному полі із значною чисельністю різновекторних факторів. Відповідно, процес керуючого впливу повинен попередньо

моделюватися виходячи із можливості відмінного перебігу подій та встановлення проміжних контрольних точок для внесення змін, а також формування резервів, в тому числі ресурсних.

Четвертий підхід нами виділено з тієї точки зору, що в його межах, на відміну від вище розглянутих, наголошується на відкритості системи, що повинно враховуватися і стосовно безпекової діяльності. Дж. Д. Лафта, серед незначної кількості дослідників, доводить, що система управління складається з двох частин, тобто «...внутрішнього механізму управління (норми, правила, процедури) і механізму стосунків з зовнішнім середовищем (умови і обмеження)» [6, с. 10]. Така умовна структуризація є цікавою і стосовно безпекової діяльності, адже створює необхідне підґрунтя для проектування системи управління на основі розгляду в межах керуючої підсистеми внутрішніх і зовнішніх суб'єктів безпеки та обов'язкового врахування змін у безпековій ситуації поза межами підприємства для своєчасного проведення адаптаційних процедур і постійного підтримання дієздатності механізму управління.

Послідовний критичний розгляд кожного із ключових підходів не лише поглиблює сучасне розуміння поняття «системи управління», але й утворює необхідну основу для авторської позиції щодо системи управління безпековою діяльністю торговельного підприємства, якою можна вважати організаційний комплекс, який утворює необхідний та постійно оновлюваний, враховуючи зміну у внутрішньому середовищі та зовнішню безпекову ситуацію, базис здійснення керуючого впливу, завдяки координації із зовнішніми суб'єктами безпеки стосовно об'єктів безпеки й суб'єктів зовнішнього середовища, задля виконання поставлених завдань в межах безпекової діяльності. Таке тлумачення вказує на: прихильність до динамічної трансформації такої системи, яка визначається характером внутрішніх змін в межах кожного підприємства, в тому числі етапністю переходу до моделі електронної торгівлі, та зростанням частки цифрової економіки й коливанням пріоритетності впливу інших факторів, зокрема й військових дій; відкритістю системи через регламентування взаємодії із зовнішніми суб'єктами безпеки та здійснення впливу стосовно складових зовнішнього середовища діяльності торговельного підприємства (рис. 1).

Авторський підхід певним чином відмінний від того, що сьогодні поширений поміж безпекознавців. Підкреслимо, що у своїх міркуваннях ми відштовхувалися як від класичного трактування базових елементів, тобто об'єкта (походить від латинського *objicio* і у відповідності до онтологічного підходу визначається як певний центр активності, а стосовно гносеологічного – те, на що спрямована дія) та суб'єкта (від латинського *Sub* і *icio*, тобто джерело активності, яка скерована на певний об'єкт), так й розуміння суті безпекової діяльності, яка не обмежується периметром торговельного підприємства.

Рис. 1. Позичювання системи управління безпековою діяльністю торговельного підприємства

Джерело: сформовано автором

Відмінність полягає у визначенні зв'язків із складовими зовнішнього середовища, що провокує потребу перегляду засад здійснення керуючого впливу, в межах якого має місце синхронізація дій із зовнішніми суб'єктами безпеки та врахування коливань в активності суб'єктів зовнішнього середовища, зокрема і в частині розширення меж цифрової економіки, для адекватного здійснення впливу з метою виявлення й використання нових можливостей для розвитку торговельного підприємства. Також вказано, що система управління безпековою діяльністю торговельного підприємства виступає в якості підсистеми нижчого порядку, поруч із іншими, до числа яких можна віднести маркетингову, кадрову, фінансово-економічну, торговельну тощо у відповідності до специфіки функціонування.

Висновки. Поточні умови ведення бізнесу в Україні, які суттєво обтяжені впливом військових дій, що супроводжується ліквідацією або частковим припиненням діяльності значної

частини суб'єктів господарювання, значною кількістю внутрішньо переміщених осіб та біженців, зниженням купівельної спроможності населення й обмеженнями на зовнішньоекономічну діяльність через блокаду морських портів, актуалізують проблему збільшення результативності безпекової діяльності, що потребує початкового створення або перебудови відповідної системи управління. Отримані результати демонструють, що стосовно торговельних підприємств така система управління різниться від традиційного сприйняття потребою формування зв'язків із зовнішніми суб'єктами безпеки та іншими суб'єктами зовнішнього середовища. Авторська позиція може виступити в якості основи для подальшого розроблення методологічних засад формування системи управління безпековою діяльністю торговельних підприємств в широкому ракурсі, тобто із визначенням змісту таких складових як: мета, функції, принципи, методи, технології, механізм управління та забезпечуюча складова.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Жилінська О.І. Науково-технічна діяльність у контексті самоорганізації : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2010. 552 с.

3. Згуровський М.З. Системний аналіз: проблеми, методологія, застосування. Київ : Наукова думка, 2011. 726 с.
4. Калюжна Н.Г. Аналіз підходів до визначення системи управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. С. 50–53.
5. Кірюхін Д.І. Вступ до філософії релігії Гегеля. Філософія як спекулятивна теологія. Київ : ПАРАПАН, 2009. 204 с.
6. Лафта Дж.К. Теорія організації. Київ : ЛОНО, 2006. 416 с.
7. Сорока К.О. Основи теорії систем і системного аналізу. Харків : Тимченко, 2005. 288 с.
8. Черняк Ю. Аналіз і синтез в економіці. Київ : Економіка, 1970. 280 с.
9. Ячменева В.М., Чернецова Г.М., Сульма А.І. Менеджмент організацій: современные проблемы управления. Симферополь : ДОЛЯ, 2007. 344 с.

REFERENCES:

1. Busel V.T. (ed.) (2005) *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Velikij tlumachnij slovník suchasnoï ukrains'koï movi]. Kyiv: Irpin: VTF "Perun". (in Ukrainian)
2. Zhylynska O.I. (2010) *Naukovo-tekhnichna diialnist u konteksti samoorhanizatsii* [Scientific and technical activity in the context of self-organization]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. (in Ukrainian)
3. Zghurovskiy M.Z. (2011) *Systemnyi analiz: problemy, metodolohiia, zastosuvannia* [System analysis: problems, methodology, application]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
4. Kaliuzhna N.H. (2011) *Analiz pidkhodiv do vyznachennia systemy upravlinnia pidpriemstvom* [Analysis of approaches to defining the enterprise management system]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of the Khmelnytskyi National University], no. 2, pp. 50–53.
5. Kiriukhin D.I. (2009) *Vstup do filosofii relihii Hehelia. Filosofiiia yak spekuliatyvna teolohiia* [Introduction to Hegel's philosophy of religion. Philosophy as speculative theology]. Kyiv: PARAPAN. (in Ukrainian)
6. Lafta Dzh.K. (2006) *Teoriia orhanizatsii* [Theory of organization]. Kyiv: Lono. (in Ukrainian)
7. Soroka K.O. (2005) *Osnovy teorii system i systemnoho analizu* [Fundamentals of systems theory and system analysis]. Kharkiv: Tymchenko. (in Ukrainian)
8. Cherniak Yu. (1970) *Analiz i syntez v ekonomitsi* [Analysis and synthesis in economics]. Kyiv: Ekonomika. (in Ukrainian)
9. Jachmeneva V.M., Chernecova G.M., Sulyma A.I. (2007) *Menedzhment organizacij: sovremennye problemy upravlenija* [Management of organizations: modern problems of management]. Simferopol': DOLJa.